

KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA'NIN MACARCA BİR AHDNÂMESİ

YUSUF BLAŞKOVİÇ

P r a h a

XVI. ile XVII. yüzyıllarda Macaristan üç parçaya bölünmüş bulunuyordu. Batı ve kuzey bölgeleri Nemçe (Habsburg), güney ve orta bölgeleri Osmanlı İmparatorluğunun hâkimiyeti altına girmiş, Erdel ise Osmanlılar himayesi altında bulunan küçük müstakil bir devlet halini almıştı.

İki büyük İmparatorluk arasındaki çetin çarpışmalar, harp seferleri, akıncıların saldırıları, Nemçe çasarının ücretli askerlerinin zulmü ve yağmacılığı, başlıca hudut bölgelerinde reâyanın hayatını zorlaştırmış, bazen tahammül edilmeyecek hale getirmiştir. Reâya bu ağır hayat şartları altından kurtulmak istemiş, kaçıp başka, tehlikesi daha az olan bölgelere göçmüş, yerleşmişlerdir. Bir imparatorluktan öbürüne kaçan reâyanın sayısı seferler zamanında oldukça büyük imiş.

Habsburg İmparatorluğuna ait bölgelerdeki reâyanın kaçmalarını engellemek hususunda kanunlar çıkarılmış, reâyanın serbest göçmesi yasak edilerek, toprak ağalarının (feodal beylerinin) iznine bağlanmıştır. Fakat feodal beyleri, reâyalarının serbest gidip başka yere göçmelerine bir türlü râzı olmamışlardır. Kendi çiftliklerinde çalışmağa zorlayarak, kaçanları geri çevirmiş, eski yerlerine iskân etmiş ve kendilerini de sertçe cezalandırmışlardır¹.

Osmanlı İmparatorluğunun Macaristan'daki vilâyetlerinde de reâyanın vaziyeti, harb yıllarında, buna benzer durumda idi. Ancak, âsâyişin temin edilmesi üzerine, durum değişmişti². Normal hayat şartlarını meydana

¹ *A magyar nép története*, Budapest 1951, s. 129.

² Osmanlı resmî makamları, büyük devlet adamları, yüksek askerî kumandanlar aldıkları iyi tedbirlerle, âsâyişin teminini çok kısa zaman zarfında başarmışlardır. Bk. A c s a d y I., *Magyarország három részre osztásának története*, Budapest 1897, s. 275.

getirdikten sonra, Osmanlı devlet adamlarının ilk vazifeleri reâyanın himayeleri altına alınması ile, rahat çalışmaları imkânının temini idi³. Böylece devlet, ordu ve timar sahiplerinin gelirleri ve ihtiyaçları temin edilmiş idi. Osmanlı devletindeki vergi ve hizmetler sistemi, Habsburg sisteminden daha âdilâne olduğundan reâya büyük emniyet içinde yaşamakta idi⁴. Bu sebepten dolayı reâya, çok defa Osmanlı devletinde yaşamayı tercih etmiştir. Ve Beylere, Beylerbeyilerine, hudut kalelerinin dizdarlarına, ordu kumandanlarına gelerek, himayeleri altına alınmalarını onlardan rica etmişlerdir. Büyük seferlerden sonra ise yüzlerce köyün, şehrin (varoşun) muhtarları, kendi rızaları ile gelip, köylerinin, varoşlarının Osmanlılar himayesi altına alınmasını talep etmişlerdir⁵.

Büyük hassların reâyası kudretli, yüksek rütbeli sahiplerinin himayesi altında rahat rahat yaşamakla, kasabaları (varoş) ve şehirleri durmadan büyümüş, zenginleşmiştir. Bu yüzden hasslar reâyasına karşı zulüm, baskı ve yağmacılık yapmağa kimse cesaret edemezdi.

Küçük timar sahipleri ise, kendi reâyalarının çetecilere, bozgunculara ve yağmacılara karşı korunmasını çok defa başaramamışlardır. Bu sebepten dolayı, köylerin reâyası fakirleşmiş, üzerlerine yüklenen vergi ve rüsumları, fakirlikleri yüzünden, bir türlü ödeyemez hale gelmişlerdir. Bu durumda fakir köylü ne yapabiliirdi? Bunlar kaçmış, daha emniyetli olan hass varoşlarına sığınmış, orada yerleşmişlerdir. Timar sahipleri (sipahiler) reâyayı bulmağa uğraşarak, onları terkettikleri köylerine dönmeğe zorlamışlardır.

³ Vezir Ali Paşa, serdarın kethüdâsı olan Hasan'ı, Mişkofça varoşuna göndermiş ve 9 ağustos 1660 tarihli ahdnâmesinde şunlar tasrih edilmiştir: "... her zimmi köyünde, varoşunda korkusuz kalsın... her türlü tarla çalışmalarına devam etsin ...Türk ve Tatar gazilerine kat'î emir verdik... kimseye bir habbe kadar zarar etmesinler...". Miskole (Mişkofça) varoşu arşivinde bulunan Nr. 22. vesika.

⁴ Matunák Michal, *Z deyin slobodného a hlavného banského mest a Kremnice*, Kremnica 1928, s. 385; Acsády, yukarıda anılan eser, s. 380-390; Tejnîl E., *K dejinám tureckého panstva na Slovensku*, Hist. štúdie IV. 181-221, Bratislava 1958, Hist štúdie V. S. 149 - 220, Bratislava 1959; Fekete, L., *A török birtokrendser a hödolt Magyarországon*, Budapest 1940.

⁵ 1554 senesinde Osmanlıların Filek (Filakovo) kalesini zaptetmesinden sonra, kaynaklarımıza göre, 500 den fazla köy Filek sancakbeyinin himayesi altına alınmalarını rica etmişdi. Bk. Katona St., *Historia critica regni Hungaricae*, Pest 1779-1817, cilt XXII, s. 535; Tejnîl, anılan eser, IV s. 188. 1664 senesinde Uyvar kalesinin zaptından sonra Uyvar beylerbeyisinin himayesi altına kendi rızaları ile 420 köy ve kasaba sığınmıştır. Bk. Matunák M., *Érsekajvár a török uralom alatt*, Nyitra 1901; Başve-kâlet Arşivi, Tapu Defterleri, Nr. 115, İstanbul.

Hass varoşları ise, çalışmak isteyen ve çalışabilen her şahsa büyük ihtiyaçları olduğundan, kaçmış reâyayı memnuniyetle kabul etmekte idiler. Çalışabilenlerin artması ile vergi ve resimlerini daha kolayca ödeyebilmiş, hizmet ve diğer bilimum vazifelerini, daha rahat yerine getirmişlerdir. Bundan dolayı da gelmiş olan reâyanın varoşlarında bırakılması için, yüksek makamlara, Budun vâlisine veya Bâbîâlî'ye müracaat ederek ahdnâme akdini talep etmişlerdir. Yüksek makamlar ise her zaman başka yerden gelen reâyanın yerleşmesine kolayca izin ve ahdnâme vermişlerdir⁶. Yani, Osmanlı İmparatorluğunda (başlıca Tuna havzasında) reâyanın serbestçe başka yere göçmesi kanunla (fermanlar, ahdnâmeler) temin edilmiştir. Bu kabil ahdnâmeelerin, fermanların sayısı oldukça kabarıktır. Örnek olarak, bir şehrin tarihinde büyük rol oynamış olan bir ahdnâmeyi makalemizde veriyoruz. Bu şehir Miskolc'dur (okunuşu : Mişkolts, türkçe Mişkofça). Kuzey Macaristan'da, Çekoslovak-Macar hududları yakınında bulunan bu şehrin günümüzde 150 bin nüfusu vardır ve Macaristan'ın ehemmiyetli sanâyi şehirlerinden biridir.

Mişkofça 1591 senesinden 1686 senesine kadar Osmanlı İmparatorluğunda, hass-ı hümayun olup 1597 yılından itibaren de Egre vilâyetine tâbi idi. Bu şehrin ahali 1647 senesinde Egre beylerbeyisine müracaat ederek, şehirlerine dârülharbden ve içeriden (Osmanlı İmparatorluğundan) kendi rızaları ile gelen reâyanın yerleşmesine izin ve ahdnâme verilmesini rica etmişlerdir. Taleb edilen ahdnâmeyi, 15 Haziran 1647 tarihinde, Egre beylerbeyisi Vezir Mehmed Paşa, Mişkofçalılara macarca yazdırtmış⁷ ve ellerine vermiştir. Bu vesika bugüne kadar hıfzolunmuş ve *Miskolc városát illető török levelek (Mişkofça şehrine ait türkçe vesikalar)* Nr. 20'da bu şehrin arşivinde bulunmaktadır.

Bu kıymetli vesikanın fotoğrafı ile birlikte asıl macarca metnini ve türkçe tercümesini aşağıya dere ediyoruz:

⁶ Meselâ, Rimavskâ Sobota (Rima Szombat) şehrinin arşivinde 12, 22, 163 Nr.lar altında üç tane böyle ahdnâme vardır.

⁷ Osmanlı resmî makamları, yerli halkın kullandıkları dillerde de mektuplaşmışlardır. Arşivlerimizde Osmanlılar tarafından yazılmış olan birçok macarca, almanca, lâtinee, hattâ slovakça vesikalar bulunmaktadır (Bk. *A bad: i basak maggar nyelvü levelezése*, I-II, Budapest, 1915). Miskole arşivinde macarca yazılmış 14 vesika vardır. Almancaları Banskâ Bystrica müzesinde, Trnava şehrinin arşivindedir. Şu eserlere bk. *Slovensky Letopis* I-III, Skalica 1876-1878; Matunák M., *Z dejín slobodného a hlavného mesta Kremnice*, Kramnica 1928, s. 366, 389, 393-394; Matunák M., *Véghles vára*, Zvolen 1960, vb.).

Ahdnâme metninin transkripsionu :

Mi az tekintetes es nagh/sagh/ os vezer mehemet pasa az hatalmases Gyösz hetetlen Csaszarunk egher vegh varanak es az tizsa duna között leveö vegh varainak es hadainak feö gho nd viselőie szerdaria

/Pençe/: الحقيير محمد باشا

/Sahh/: صح

/Mühür/: محمد بنده آل محمد

- /5/ *Ez it ugian ezen vegh egher varaban lakozo nagi urak az nagh saghos Szuleiman agha feö Janczarok aghau es Muszli effe ndi az hatalmas Csaszar kincz tartoia az naghos Gönilü agha Ibrahim agha, bessli agha, muhtar agha masodik bessli agha mehemet agha es mind az eghesz eghri urak*
- /10/ *Adgiuk ertesere es tuttara minden rend beli vegh beli vitezek/ne/k mind mostaniak/na/k mind ez utan leveök/ne/k mivel iüvenek mi elönönkben az miskolczi Jambor birak panaszkodvan azon hogi varassba iüveni emberek reghtöl fogvan ot lak/na/k Iszpahiaiok fenie*
- /15/ *ghetik ki miat ha ugi lenne hogi megh enghednunk ki venni közöllik az hatalmas es Gyösz hetetlen Cza szar varassa el pusztulna, viszont azt is jelentven nekünk hogi szolgálhak özvegi aszszoniok leaniok szolgál nia messter legheniek messterseghet tanulnia iünnek va*
- /20/ *rassban az ollianokatis feniegetik az piri bekek kerven hogi az melli Jüveni Jobbagiok eöt hat esztendt ot az varassban el töltöttek az törveni heljben hatta eö ket ereöke ot lakhatnak szolgálhak eözvegi aszoniok leaniok mester legheniek szabadossan oda iühetnek*

(vesikanin arka tarafinda)

hodolatlan es hodolt helröl szabadon lakhatnak hit le veli nélkül hogi az hatalmas Csaszar varassa epöllion foghadunk uri hitunkra es tisztessgehunkre hogi az mi török reszunkröl senkitöl semi bantassok nem leszen

- /5/ *bizvast iuienek es az töb Jamborok között Czendessegh ben lakianak, de azokat ki valasztvan hogi az me*

*lli szablia visselö katonak vegh heliböl az var
asra lekni igiekeznek azok kölönben ot ne lakhassa
nak hanem hit levelet valczanak az nagh/sagh/os passa*
/10/ *töl igi batorsaghos lakassok lehet osztan, ezek uta/n/
isten velünk iratot egher varaban szént Ivan ha
vanak 15 dik napian. 1647 esztendöben*

Ahdnâmenin tercümesi

Biz, izzetli ve saadetlü Vezir Mehmed Paşa, kudretli ve fethedilmeyen Padişahımızın Egre hudud kalesinin ve Tisa ile Tuna arasındaki hudud kalelerinin ve asâkirinin baş ihtimam edicisi, serdarı.

/P e n ç e /: El-hakîr Mehmed Paşa.

/S a h h /: Sahn

/M ü h ü r /: Mehmed, bende-i âl-i Muhammed.

Burada, yâni Egre hudud kalesinde oturan büyük ağalar, yeniçerilerin başağası saadetli Süleyman Ağa ve Muslı Efendi, kudretli padişahın hazinedârı ve saadetli gönüllüler ağası İbrahim Ağa, beşliler ağası Muhtar Ağa, beşlilerin ikinci ağası Mehmed Ağa ve Egre bütün ağaları, hudud bölgelerinin her türlü gazilerine, şimdikilere de, sonradan gelenlere de bildirip iş'ar ederiz ki :

Mişkofça fakir birovları⁸ huzurumuza gelip şikâyet ettiler ki varoşlarına (bazı) adamlar gelip (yerleştiler) ve uzun zamandan beri orada otururlar, (ama) sipahileri kendilerini tehdit ederler. Bundan dolayı, eğer bu (yani sipahilerin istedikleri) gerçekleştirilirse ve bunları (reâyamız) arasından alıp (eski yerlerine göçürtmeğe) izin verirsek, kudretli ve fethedilmeyen padişahın varoşu harab olacaktır. Bundan başka arzeylediler ki, varoşlarına hizmetçiler, dul kadınlar ile kızlar hizmetçilik etmeğe, kalfa delikanlılar zanaat öğrenmeğe gelirler, bunları da piribekler⁹ tehdit ederler.

(Böyle iken) ricaları şudur ki gelmiş olan reâyaya orada, varoşlarında beş altı sene oturmuşlarsa ve kanun kendilerinin orada kalmalarına mâni değilse, ebediyen orada oturabilirler. Ve hizmetçiler, dul

⁸ Hirvatçadan alınmış bir kelimedir. Hirvatça da, slovakçadan ve maearcadan almıştır. Macarea: *birö* = *muhtar*.

⁹ Maearcadan alınmış bir kelime. Macarea « *pribék* » hristiyan dinini bırakıp islâm dinini kabul edenler hakkında kullanılmıştır. Kelimenin asıl mânâsı "kaçak"tır. Maeareada sırğa « *prebyeg* » aynı mânâyaya gelen bir kelimedenden türemiştir. (Bk. B a r e z i G é z a, *Magyar szofejtö szotár*, Budapeat 1941, s. 249).

kadınlar, kızlar, kalfa delikanlılar, buraya (varoşlarına) serbestce gelebilirler, dârülharbden de, içeriden (=Osmanlı İmparatorluğundan) de ve burada, kudretli padişahın varoşu kalkındıracağı üzere serbest, iman kâğıdları olmaksızın oturabilirler.

İmanımız ile namusumuz üzerine söz veririz ki bizim Türk tarafından kimse rencide edilmeyecektir. Emniyetle gelsinler ve öteki reâyânın arasında rahat otursunlar. Amma hudud kalelerinden (gelen) kılıç kuşanan askerlerin varoşunuzda oturmağa niyeti olursa, bunları ayırtınız, orada oturamazlar, saadetli paşadan iman kâğıdı alsınlar. Ancak bundan sonra bunların da emniyetle oturmaları mümkün olur.

Bâkî, Allah bizimle /olsun/

1647 senesinde, mukaddes Ivan¹⁰ ayının 15 gününde Egre kalesinde yazılmıştır.[¶]

Vesikada Mehmed Paşa'nın pençesi ile mührü bulunmaktadır. Bunun hangi vezir Mehmed Paşa olduğunu da diğer bir vesikadan öğrenmekteyiz. Bu ikinci vesika yine, Mişkofça arşivinde olup Nr. 37 ile kaydedilmiştir¹¹. Bu vesika Egre kadısının, Ebu Bekir bin Mehmed'in bir hüccet-i şer'îyesidir ve 1074 senesinin 29 şâbanında (27 Mart 1664) yazılmıştır. Vesikanın 10.-14. satırlarında şunlar kayıtlıdır :

و(10) ... بوآنه دكين واروشمزه كلوب صغنان رجال و نسواندن
و اكر (11) اهل صنايعدن قواج (12) اكر دياق (13) و اكر ياباس
و بالجملة قلیج قوشنان حربی دشمندن غیرى هرکیم اولور ایسه اولسون
(12) کلوب متمکن اولوب رسوم رعیتى ادا و تسلیم ایدنلره من بعد
تعرض اولنمیه دیو حالا صدراعظم حضرتلرینک (13) والد ماجدلری
مرحوم و مغفورله وزیر سابق محمد پاشا حضرتلری والیمز اولدینى
زمانده یدیمزه عهدنامه (14) ویرمیشیدی دیو وزیر . مشار الیه
امضاسیله مضى و ختمی ایله مختوم عهدنامه ابراز ایدوب .... ،،

¹⁰ Mukaddes Ivan /Jean, Joannes/ günü, haziranın 24'üdür.

¹¹ Bu ikinci vesikanın fotografyası ile türkçe metni ve almanca tercümesi için bk. *Beiträge zur Lebensgeschichte des Köprülü Mehmed*, Acta Orient. Hungarica XI, Fase. 13, s. 51-55.

Anlaşıldığına göre Mehmed Paşa ahdnâmesi Mişkofça ahalisinin elinde idi. Bu vesikanın tanzim edildiği tarihte, yani 1664 senesinde sadrâzam, Köprülüzâde Ahmed Paşa idi. O zaman babası Mehmed Paşa hayatta olmadığından, merhum diye anılmıştır.

Egre kadısının vesikası, Köprülü Mehmed Paşa'nın Ege vâlisi olduğunu ve reâyanın Mişkofçada serbest yerleşmesi hakkında verdiği ahidnâmeyi tasdik etmektedir.

Köprülü Mehmed Paşa'nın hayatına dair¹⁴ zengin kaynaklar mevcuttur. Bunlarda Köprülü Mehmed Paşa'nın Egre vâliliği hakkında hiçbir kayıt yoktur. Kaynaklarda 1053(1643-44) yılından 1647 senesine kadar kendisinin nerede kaldığı bilinmemektedir. Ancak 1647'de "pâdişah tarafından yedinci hasekiye, paşmakhk olarak olarak, Şam eyâleti verildiği zaman, buraya mütesellim olduğu görülmektedir."¹⁵

Egre eyâletine ne zaman tayin olduğu da belli değildir. Kendisinden önce, 1645 sonunda Egre beglerbeği Şekici Mehmed Paşa¹⁶, 1648 başlangıcında ise Arslan Paşa¹⁷ idi. Buna göre, Köprülü Mehmed Paşa Egre'ye en erken 1646 başlangıcında gelmiş olup 15 haziran 1647'de henüz Egre'de bulunmakta idi.

¹² Macarca « *kovács* » demirci mânâsına gelen kelime.

¹³ Macarca « *diá* » veya « *deák* » XVII. asırda asıl mânâsı "lâtince de bilen, yüksek tahsil görmüş kimse". Kelime lâtince « *diaconus* » kelimesinden türemiştir,

¹⁴ Ahmed Refik, *Köprülüler*, I-II, İstanbul 1331; Behcetî, *Tarih-i sülâle-i Köprülü*; Râşid, *Tarih*, I, 6; İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II/2, 410; *İslâm Ansiklopedisi*. madd. *Köprülüler*, e. VI, s. 892-908.

¹⁵ *İslâm Ansiklopedisi* VI, 893; *Silahdâr Tarihi* I, 225.

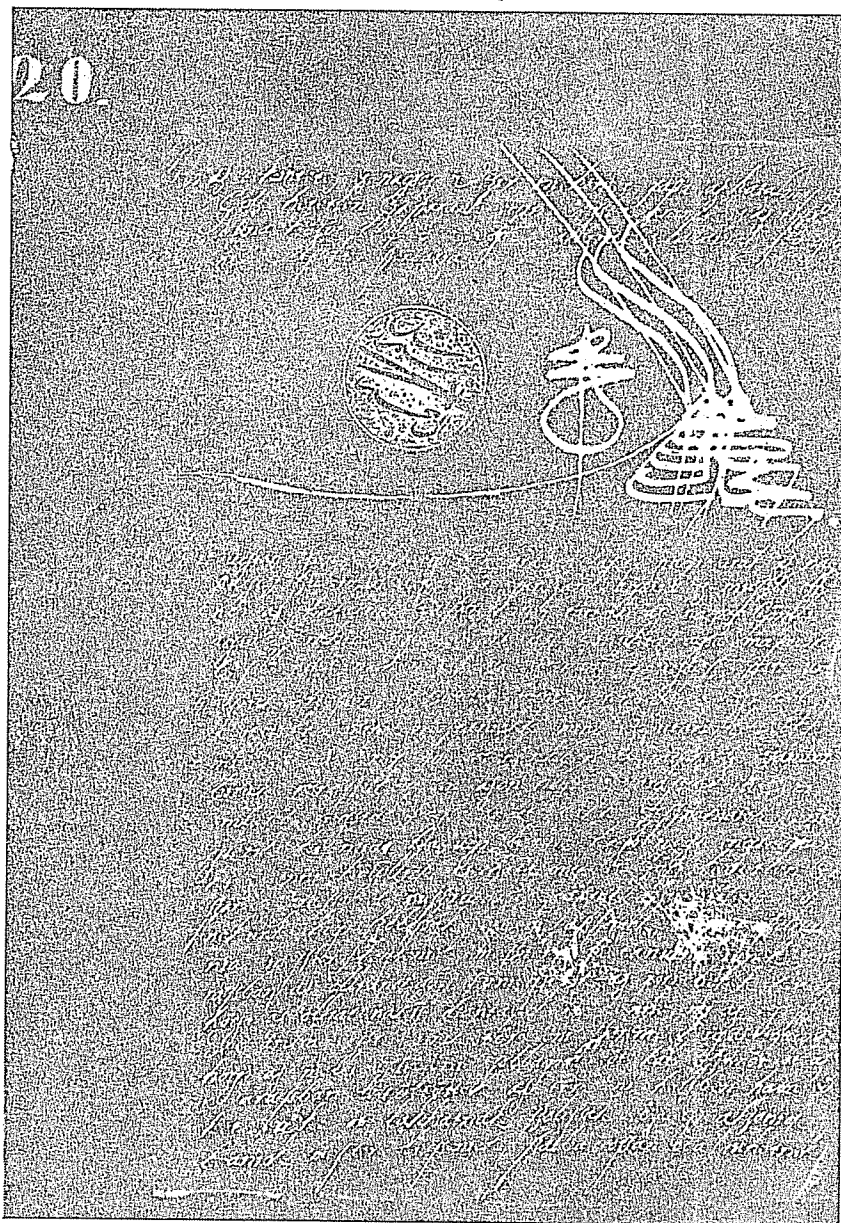
¹⁶ Gyöngyös şehri arşivinde bulunan türkçe vesikalar Nr. 78. Bu vesikaya göre, Şekici Mehmed Paşa 1-10 şevval 1055 tarihinde Egre'de vâli idi. (Bk. Fekete L., *Gyöngyös város levéltárának török iratai*, Budapest 1932-33, Levéltari Közlemények).

¹⁷ Gyöngyös arşivinde bulunan Türkçe vesikalar Nr. 83. Buna göre 15 zilhicce 1057 'de Egre beylerbeyisi Arslan Paşa idi. (Fekete, *yukarıda anılan eser*; Uzunçarşılı, III/2, s. 85-86).

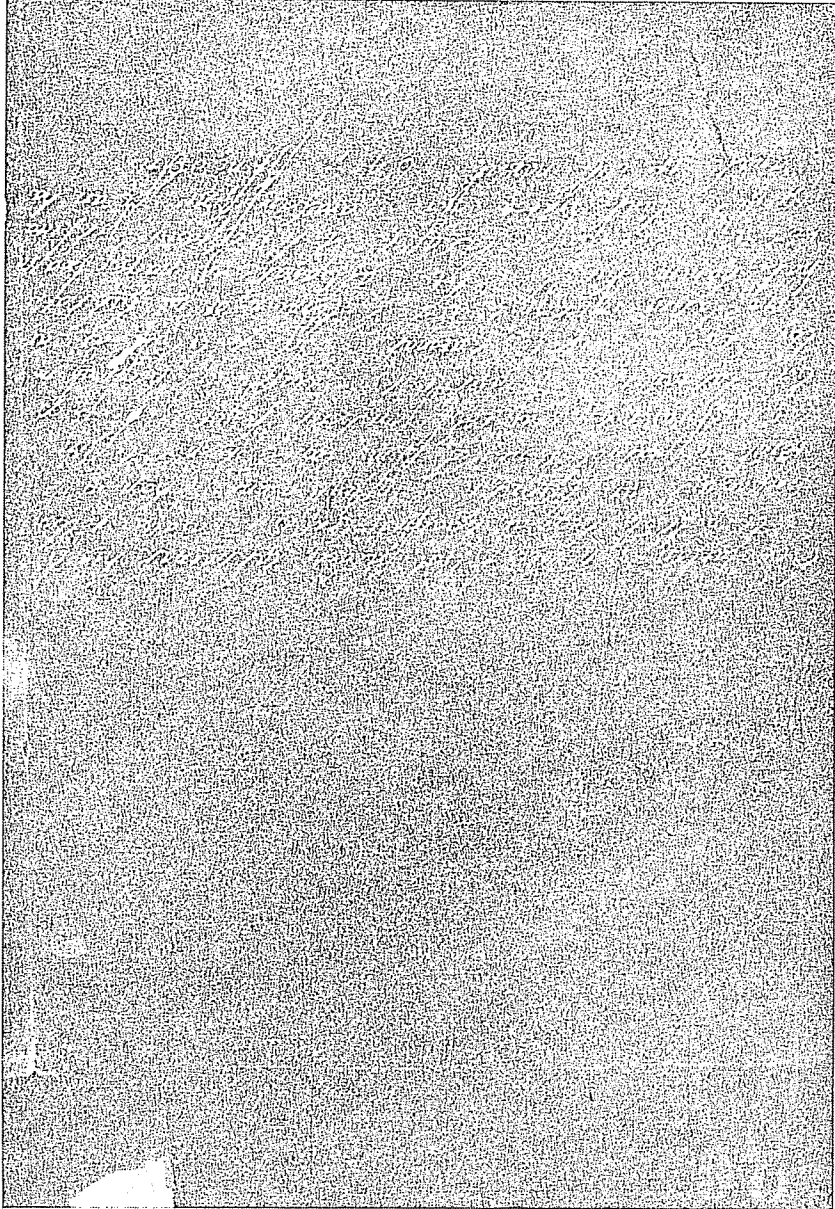

Y. BLAŠKOVIC

Levha 1

Y. BLAŞKOVIÇ

Levha 2